

AZ ÖVES SZKOLOPENDRA
(*SCOLOPENDRA CINGULATA* LATREILLE, 1829)
ELSŐ ELŐFORDULÁSI ADATAI A BAKONYBÓL ÉS ÚJABBAN
FELFEDEZETT ÉLŐHELYEI
A VÉRTESBEN

DÁNYI LÁSZLÓ

Magyar Természettudományi Múzeum Állattára, Budapest

Abstract: **The first records of *Scolopendra cingulata* Latreille, 1829 from the Bakony Mountains and its newly discovered occurrences in the Vértes Mountains (Hungary) – *Scolopendra cingulata* is the only chilopod species which is protected in Hungary. Up to now, it was only known from a few places in the country within the Vértes Mts. In spring 2005 a new population was discovered in the eastern parts of the adjacent Bakony Mts. Besides the first record from the Bakony Mts., two new localities from the Vértes Mts. are given. These are some of the northernmost places of the occurrence of the species.**

Bevezetés

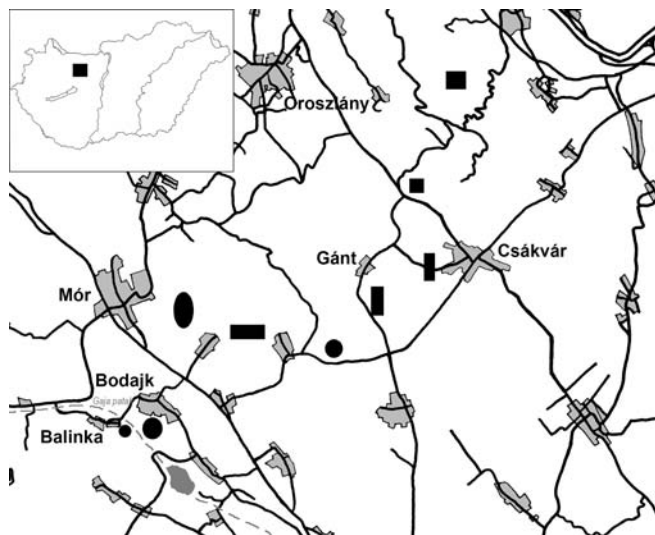
Az öves szkolopendra jelenléte Magyarországon állatföldrajzi szempontból igen érdekes, mivel ez a faj egyébként mediterrán elterjedéssel jellemezhető, s így fő areájától hazánk már viszonylag messze esik. Néhány évvel ezelőtt az öves szkolopendra magyarországi előfordulásaival kapcsolatban még csak a Vértes hegység két pontjáról voltak adataink (LOKSA 1966, SZALAY 1956), majd a 2001-2002. évek folyamán alaposabb kutatásokat végeztünk a hegységben, amelyek eredményeként pontosabb képet kaptunk a faj élőhelyigényeiről, valamint öt újabb élőhelyét is sikerült felfedeznünk (KORSÓS et al. 2006). 2005 tavaszán rábukkantunk a faj egy populációjára a Vértes területén kívül, a Kelet-Bakonyban is. A Bakony területéről több mediterrán elterjedési típusú százlábúfaj volt ismert korábban is, és találunk példát mediterrán elemekre az ezerlábúak (Diplopoda) körében (KORSÓS et al. 2001), valamint a rovarok több csoportja esetében is (pl. MEDVEGY 1987, TÓTH 1980). Az öves szkolopendra ezen faunisztikailag érdekes fajok között is külön figyelmet érdemelhet részben törvény általi védettségét tekintve, részben pedig azért is, mert hazai előfordulása nem egyszerűen a faj elterjedési területének szélén élő, hanem a fő állományoktól térben messzire szakadt és valószínűleg jelentős ideje izoláltan létező populációkat jelent.

Korábbi ismereteink alapján az öves szkolopendra a Vértes területén kifejezetten a sziklagyepekben, illetve a nyíltabb karsztbokorerdőkben fordul elő (LOKSA 1966, KORSÓS et al. 2006). Ez meglehetősen szűk élőhelyválasztást jelent, ahhoz viszonyítva, hogy a faj a fő elterjedési területén, a mediterráneumban csaknem euriöknek mondható (ZAPPAROLI 2002). Az első bakonyi egyed azonban az eddigi hazai tapasztalatoktól eltérő környezetben került elő.

Az első bakonyi előfordulási adatok mellett közöljük a faj két, újabban ismertté vált Vértes-béli élőhelyét is (1. ábra).

Anyag és módszer

A Kelet-Bakonyban a Gaja-patak vidékén, valamint a Vértes egy, korábban csak érintőlegesen vizsgált területén, a Mór és Csókakő közötti vonulaton végeztünk egyeléeses gyűjtést (az ELTE TTK Állatrendszertani és Ökológiai Tanszék állatrendszertani terepgyakorlata keretében). Egy további Vértes-beli Scolopendra-élőhelyet Kutasi Csaba fedezett fel, talajcsapdás vizsgálatainak kapcsán. Az újonnan felfedezett bakonyi populációból az elsőként megtalált egyed begyűjtésre került, 70%-os alkoholban tartósítva a Magyar Természettudományi Múzeum Állattárának Myriapoda Gyűjteményében helyeztük el.

1. ábra: Az öves szkolopendra (*Scolopendra cingulata*) magyarországi élőhelyei
(A korábbiól már ismert élőhelyek szögletes,
a most közöltek lekerekített fekete foltokkal jelölve)

Figure 1: Hungarian localities of *Scolopendra cingulata*.
(Black squares indicate previously known records,
elliptic and circular patches show the new ones)

Eredmények

A *Scolopendra cingulata* első alkalommal került elő a Bakony területéről, a Vértesben pedig ismert élőhelyeinek száma hétről kilencre emelkedett. A bakonyi adatok a faj első olyan hiteles, bizonyító példánnyal is igazolt előfordulását jelentik Magyarországon, amely a Vértes területén kívül esik.

A faj első bakonyi előfordulási adatai:

Bodajk, Falutábor, zuhanyzó, 2005. 05. 18. leg. Német András & Krett Gergely

Bodajk, Gaja-szurdok K-i oldala felett, karsztbokorerdő, 2005. 05. 20.

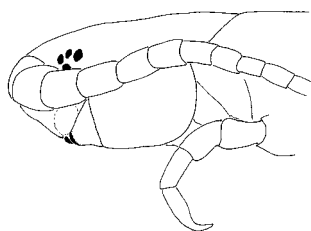
leg. Szövényi Gergő

Újabb előfordulások a Vértesben:

Csókakő, Csóka-hegy, sziklagyep+karsztbokorerdő, 2005. 05. 22. leg. Dányi László

Csákberény, Bucka, sziklagyep 2003. 04. 21., 2003. 07. 08., 2003. 09. 23., 2004. 05. 31.

leg. Kutasi Csaba

2. ábra: *Scolopendra cingulata* feje a szemekkel. Oldalnézet

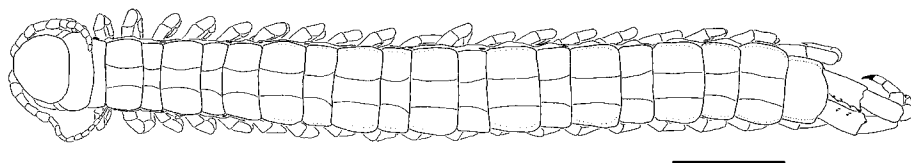
Figure 2: Head of *Scolopendra cingulata* showing its eyes. Lateral view

A *S. cingulata* magyarországi előfordulásaival kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a faj jelenlétéről a Mecsek, a Villányi-hegység és a Hanság területéről is napvilágot láttak tudományosan nem kellőképpen igazolt említések. Ezeknél azonban nem kizárható a két másik, viszonylag nagyra (5-6 cm-re is) megnövő százlábúnkkal, az óriás vakszkolopendrával (*Cryptops anomalans* NEWPORT, 1844), ill. a Mecsek és a Villányi-hegység területén az *Eupolybothrus transsylvanicus* (LATZEL, 1882) (Lithobiomorpha) fajjal való összetévesztés. Ezeknek az öves szkolopendrától való megkülönböztetésekor a *C. anomalans* esetében a szemek hiánya (az öves szkolopendránál 4 pontszem van mindkét oldalon (**2. ábra**)), az *Eupolybothrus* esetében pedig a test szelvényeinek száma nyújthat könnyű segítséget: az *Eupolybothrus*-nál csak 15, míg a szkolopendánál 21 tergít található (**3. ábra**). Az utóbbi faj egyébként más százlábúrendbe is, a valódi százlábúak (Lithobiomorpha) közé tartozik. A *S. cingulata* egyéb morfológiai jellemzőiről KORSÓS et al. (2006) ad részletesebb leírást.

Következtetések

A korábban megismert hazai szkolopendra élőhelyekkel ellentétben, a bodajki Falutábor területe a sziklagyepektől, illetve karsztbokorerdőktől meglehetősen eltérő környezetet jelent, valamint az előbbi élőhelyektől zártabb erdők és a Gaja-patak határolják el. Maga a

patakon való átjutás nem kell, hogy gondot jelentsen egy szkolopendrának (LEWIS 1980), de a legközelebbi nyílt karsztbokorerdőtől kb. egy kilométer a távolság. A vértesi tapasztalatok alapján tipikusnak tartott élőhelyektől való ilyen mértékű elkóborlás mindenképpen figyelemreméltó lehet annak tisztázásával kapcsolatosan, hogy a faj hazai populációi a valószínűleg mennyire elszigeteltek. Ez a kérdés a továbbiakban már nem csak a Vértesen belül ismert populációk esetében vethető fel, hanem kiterjeszthető a Móri-árok által elválasztott bakonyi állomány ezekkel való kapcsolatára is. A mintegy 7 km távolság leküzdése a fentiek fényében, illetve az öves szkolopendra mozgékonyságának ismeretében nem tűnik ugyan lehetetlennek, de egy, a nagy forgalmú utak és mezőgazdasági művelés ellenére, napjainkban is fennálló jelentősebb kapcsolat kevésbé valószínűsíthető. Ténylegesen megalapozott képhez azonban csak (*Scolopendra* fajokon még sosem végzett) mobilitás-vizsgálatok eredményeinek segítségével juthatnánk.

3. ábra: *Scolopendra cingulata* habitusa. Felülnézet, méretvonal: 1 cm.

Figure 3: Habitus of *Scolopendra cingulata*. Dorsal view, scale: 1 cm.

A Gaja-szurdok keleti oldala feletti karsztbokorerdőben fogott állat fiatal, testhosszát tekintve valószínűleg azévi kelésű, amiből arra következtethetünk, hogy a Kelet-Bakony ezen részén egy stabil, szaporodó populációval van dolgunk. A populáció méretének becsléséhez, illetve az élőhely tényleges kiterjedtségének feltérképezéséhez további kutatásokra lesz szükség. E kérdések megválaszolása után egy hosszabb távú adatgyűjtés esetleg segíthet tisztázni azt is, hogy nem a faj napjainkban zajló hazai terjeszkedésével állunk-e szemben.

A Vértesen ismertté vált újabb két élőhelyen a korábbi tapasztalatoknak megfelelő nyílt karsztbokorerdőben, illetve sziklagyepekben találtuk meg a fajt.

Köszönetnyilvánítás

Köszönet illeti Német Andrást, Krett Gergelyt és Szövényi Gergőt, akik az első bakonyi példányokat megtalálták, valamint Újvári Zsoltot aki segített a további állatok felkutatásában a Vértesben. Külön is szeretném megköszönni dr. Kutasi Csabának a csákberényi Bucka területéről gyűjtött anyagot

Irodalom

- KORSÓS Z. – DÁNYI L. – KONTSCHÁN J. & MURÁNYI D. (2006): Az öves szkolopenda (*Scolopendra cingulata* Latr., 1829) magyarországi állományainak helyzete – Természetvédelmi Közlemények **12**: 155–163
- KORSÓS Z. – KONTSCHÁN J. – MURÁNYI D. (2001): Újabb adatok a *Polydesmus collaris* C. L. KOCH, 1847 (Diplopoda, Polydesmida) bakonyi elterjedéséhez. – A Bakony természettudományi kutatásának eredményei, Zirc **18**: 15–18.
- LEWIS, J. G. E. (1980): Swimming in the centipede *Scolopendra subspinipes* Leach (Chilopoda, Scolopendromorpha) – Ent. Mon. Mag. **116**: 121–122.
- LOKSA I. (1966): Die Flaumeichen-Buschwälder Südostmitteleuropas. – Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 127.
- MEDVEGY, M. (1987): A Bakony cincérei – A Bakony természettudományi kutatásának eredményei, Zirc **19**. 104 pp.
- SZALAY L. (1956): Über die geographische Verbreitung von *Scolopendra cingulata* Latr. (Chilopoda) – Zoologischer Anzeiger **157**: 35–36.
- TÓTH S. (1980): A Bakony hegység szitakötő faunája (Insecta: Odonata). – A Bakony természettudományi kutatásának eredményei, Zirc **13**. 133 pp.
- ZAPPAROLI, M. (2002): Catalogue of the centipedes from Greece (Chilopoda) – Fragm. Ent., Roma **34(1)**: 1–146.

A szerző címe (Author's address):

DÁNYI László
MTA-ELTE Zootaxonómiai
Kutatócsoport
MTM Állattár
1088 Budapest, Baross u. 13.
danyi@nhmus.hu